

- Berlin: Mouton de Gruyter.
- BOERS, FRANK 2000: Metaphor awareness and vocabulary retention. – *Applied Linguistics* 21 s. 553–571.
- Cambridge advanced learner's dictionary*. 2. painos. Cambridge: Cambridge University Press 2005.
- Collins COBUILD English dictionary for advanced learners*. 4. painos. London: Collins 2003.
- HANKS, PATRICK 2000: Do word meanings exist? – *Computers and the Humanities* 34 s. 205–215.
- KILGARRIFF, ADAM 1997: I don't believe in word senses. – *Computers and the Humanities* 31 s. 91–113.
- LANGEMETS, MARGIT 2010: *Nimisõna süstemaatilise polüsemia eesti keeles ja selle esitus eesti keelevaras*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Longman dictionary of contemporary English*. 4. painos. Harlow: Pearson Education Limited 2003.
- Macmillan English dictionary for advanced learners*. 2. painos. Oxford: Macmillan Publishers Limited 2007.
- VAN DER MEER, GEART 1999: Metaphors and dictionaries. The morass of meaning, or how to get two ideas for one. – *International Journal of Lexicography* 12 s. 195–208.
- Oxford advanced learner's dictionary of current English*. 7. painos. Oxford: Oxford University Press 2005.
- Oxford English dictionary online*. Oxford: Oxford University Press 2009.
- PANTHER, KLAUS-UWE 2006: Metonymy as a usage event. – Gitte Kristiansen, Michael Achard, René Dirven & Francisco J. Ruiz de Mendoza Ibáñez (toim.), *Cognitive linguistics. Current applications and future perspectives* s. 147–185. Berlin: Mouton de Gruyter.
- PEIRSMAN, YVES – GEERAERTS, DIRK 2006: Metonymy as a prototypical category. – *Cognitive Linguistics* 17 s. 269–316.
- PUSTEJOVSKY, JAMES 1995: *The generative lexicon*. Cambridge: MIT Press.
- RADDEN, GÜNTER – DIRVEN, RENÉ 1999: *Cognitive English grammar*. Amsterdam: John Benjamins.
- SETO, KEN-ICHI 1999: Distinguishing metonymy from synecdoche. – Klaus-Uwe Panther & Günter Radden (toim.), *Metonymy in language and thought* s. 91–120. Amsterdam: John Benjamins.

Hiipuvien kielten ilmiötä

Kimmo Granqvist & Pirjo Rainò (toim.): *Rapautuva kieli. Kirjoituksia vähemmistökielten kulumisesta ja kadosta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2013. 254 s. ISBN 978-952-222-419-4.

Useista määrittely-yrityksistä huolimatta kielen rapautuminen, kuluminen, rappeutuminen – eli oppisanalla ilmaistuna attri-

tio – on monitahoinen ja vaikeasti käsiteltävä asia. Arvioitavana oleva artikkelikoelma on ensimmäinen suomenkielinen yleiskatsaus tähän aihepiiriin. Samalla se yhdistää rapautumisnäkökulmaan Suomessa puhuttavien vähemmistökielten hiipumisen. Huolimatta teoksen otsikossa esitetystä järjestyksestä *Rapautuva kieli* on ehkä enemmän vähemmistökiel-

ten tilanteiden kuvaus kuin varsinainen attritiotutkimuksen oppikirja. Osa artikkeleista liittyy varsinaiseen rapautumiseen vain löyhästi.

Kokoelma sisältää kaksi artikkelia inkerinsuomesta, kaksi suomessa puhutusta romanista, yhden jiddiistä sekä kaksi artikkelia viittomakielestä. Eri kirjoitukset lähestyvät tutkimuskohteitaan erilaisista suunnista eivätkä juuri nojaa toisiinsa, ja siksi kokonaisuus on hivenen sekava. Toisaalta erilaisilla näkökulmilla luodaan monipuolinen katsaus kielen menetyksen ulottuvuuksiin, mikä on tärkeää tällaisessa kokoelmassa.

Kirjoituksia vähemmistökielistä

Esipuheen jälkeen teoksen avaa Helka Riionheimon erinomainen johdatus attritiotutkimukseen. Valitettavasti sen nostattamat odotukset eivät aivan täyty muiden artikkelien kohdalla. Riionheimo määrittelee aihepiiriä tukeutuen kansainväliseen tutkimuskirjallisuuteen, ja kuvio 1 (s. 14) on mainio tiivistys kielen menetyksen eri muodoista. Siitä käy hyvin ilmi kielen menetyksen jakautuminen yhteisölliseen ja yksilölliseen, ja jälkimmäisen jakautuminen vielä eri syistä tapahtuvaan rapautumiseen. Lisäksi asiaan vaikuttaa se, onko kyseessä ensikielen vai toisen kielen kato. Muissa artikkeleissa, paitsi Riionheimon omassa inkerinsuomi-artikkelissa, tätä kuviota ei juuri hyödynnetä ja termien määrittely jää huomattavasti johdantoa löysemmäksi. Hienoa olisi ollut, jos kaikkien artikkelien kirjoittajat olisivat teksteissään edes ohimennen määritelleet tutkimuskohteensa aseman kuvion esittämässä viitekehyksessä. Tämä olisi myös herättänyt pohdintaa luokittelun merkityksestä.

Riionheimon varsinainen tutkimusartikkeli ”Inkerinsuomen verbimorfologia kielikontaktissa ja attritiossa” jatkaa kirjoittajan inkerinsuomen kielikontaktitutkimuksien sarjaa totuttuun hyvin ana-

lysoituun tapaan. Tärkeimmät esille nostetut seikat ovat se, että odotustenvastaisesti morfologinen kompleksisuus ei välttämättä yksinkertaistu attritiossa, sekä se, että useimmilla muutoksilla on sekä kielen oman rakenteen mukainen että vieraan kielen malli.

Kaarina Monosen ja Sari Pöyhösen artikkelissa ”Inkeriläisten sukupolvet ja kielenkäytön muutokset: Kielenkäyttäjien näkökulma attritioon” tuodaan attritiotutkimuksen rinnalle asennetutkimus ja kansanlingvistiikka. Ongelmana inkerinsuomalaisaineistossa on erityisesti se, että aina ei ole selvillä, mihin kielimuotoon puhujat omaa kieltään vertaavat. Onko vertailukohtana suomen kirjakieli, suomalainen puhekieli vai jokin vanha inkerinmurre? Tutkijat tekevät pienen mutta heterogeenisen aineistonsa analyysissa mielenkiintoisia havaintoja, kuten sen, että inkerinsuomalaisilla on – ainakin inkerinsuomalaisten kanssa puhuessaan – suuri pelko virheiden tekemisestä. Teoreettisesti mielenkiintoista on se, että vaikka kielen rapautuminen on ilmiönä periaatteessa erilainen inkerinsuomea ensikielensä puhuvalla sukupolvella kuin sitä toisena kielenä puhuvalla sukupolvella, ei sukupolvijaolla näyttäisi kuitenkaan käytännössä olevan selvää merkitystä. Tämä paljastuu varsinkin inkerinsuomalaisten yksilökohtaisessa tarkastelussa, jossa kielenoppaiden asenteet ja näkemykset ovat varsin samanlaisia iästä riippumatta.

Kimmo Granqvistin artikkeli Suomen romanikielen morfosyntaktisesta attritiosta tuo hyvin esiin sen, että kielen katoamisilmiöitä on tutkittu jo kauan ennen kuin attritio-termistä on puhuttu, myös Suomessa. Toisaalta artikkeli osoittaa, että kielikontaktista johtuva rapautumiskehitys voi olla vähemmistökielessä myös ”pysyvä” ilmiö. Suomen romanin suhteenkin kielen häviämisestä ja rapautumisesta on keskusteltu jo 1800-luvun tutkimuksissa, mutta silti kieli on edelleen jokseenkin elinvoimainen.

Granqvist tuo esiin myös variaation merkittävyyden rapautumiskehityksessä: kieltä paremmin hallitsevilla esiintyy puheessaan selvästi vähemmän variaatiota kuin ”attritointeilla” puhujilla. Variaatio voi siis olla merkki paitsi tavanomaisesta kielenmuutoksesta myös rapautumisesta. Tämä liittyy jo Riionheimon artikkelissa esiintyvään huomioon, että kielen rapautuminen ei ole välttämättä rakenteiden karsiutumista ja yksinkertaistumista, vaan variaatio voi lisääntyä ja kielen rakenne monimutkaistua. Esimerkiksi käy vaikkapa romanin substantiivien taivutustyyppit (s. 125): varhaisromanin 14 taivutustyyppiä on laajentunut nykyromanin 45 taivutustyyppiin. Toki kyseessä lienee kehityksen välivaihe, mutta tässä vaiheessa ei voi puhua yksinkertaistumisesta, vaan rapautuminen onkin enemmän rakenteiden hajoamista.

Toisin kuin inkerinsuomessa Suomen romanissa rapautuminen on selvästi kakkoskielen kehityskulku, vaikka puhujat pitävätkin nähtävästi romania äidinkielenään. Granqvistin mukaan romania kuitenkin opitaan vasta kouluikässä ja sen vankka hallinta on mahdollista vasta parinkymmenen vuoden ikäisenä. Näin olen on lähtökohtaisesti selvää, että kyseisen kielen puhujilla on myös vankka suomen kielen taito. Toisaalta suomen ja romanin pitämistä erillään helpottaa se, että niiden käyttöyhteydet ovat selvästi rajattuja. Granqvistin muutamalla kielenpuhujalla tekemä testi on ehkä hieman suppea yleistettäväksi, mutta se näyttäisi osoittavan, että rapautumisessa on kyse yksilöllisistä kehityskuluista, joita on toisinaan vaikea ryhmitellä perinteisin tavoin esimerkiksi ikäryhmiin.

Simo Muirin artikkelissa ”Jiddiistä suomenjuutalaisten etnolektiksi”, joka perustuu kirjoittajan omaan väitöskirjaan, tarkastellaan varsin vähän tutkittua Suomessa puhuttavaa kielimuotoa. Muir esittää Helsingin jiddiisin monilähiseksi kielimuodoksi, johon ovat vai-

kuttaneet useat vieraat kielet (ainakin suomenruotsi, venäjä, saksa ja suomi). Kansainvälisesti jiddiä on malliesimerkki kielestä, joka on säilynyt lähinnä uskonnollisen yhteyden kautta, kun taas muita käyttöyhteyksiä ovat hallinneet toiset kielet. Muirin mukaan Suomessa jiddiä tosin elää enää vain anekdooteissa. Kielikontaktien vaikutus on siis ollut voimakasta, ja Muirin artikkelin perusteella jopa kaikkia suomenjiddiäin muutoksia voi pitää kontaktivaikutuksena.

Jiddiä-pohjaisten etnolektien tarkastelussa nousevat esille myös kielen sekoittuminen ja sen eri vaiheiden määrittelyongelmat. Mielellään olisi esimerkiksi lukeutunut, miten konkreettisesti erotetaan toisistaan juutalaissuomi, jiddiäin jälkeinen juutalainen etnolekti ja juutalaisten suomen etnolektinen rekisteri.

Sekakielten ongelmia sivuaa myös Petra Kovanen artikkelissaan ”Metakieltä vai kielitaidon paikkausta: Koodinvaihtelu Suomen romanikielessä”. Artikkelissa korostuu erityisesti koodinvaihtelun dynaaminen käyttö keskusteluissa, ja analyysi nostaa esille mielenkiintoisia piirteitä kielen kehityksestä. Toisaalta tämänkaltainen kielen hallinta ei ole attritiotia, vaan tyyppillinen kielikontakti-ilmiö, ja Kovasen artikkeli liittyykin rapautumiskeskusteluun vain löyhästi. Tällaisesta kontaktitilanteesta voinee kuitenkin helposti kehittyä sekakieli, joka taas voi hyvinkin nopeuttaa aiemman kielen katoa.

Lähes päinvastainen lähtökohta on ikääntymisen aiheuttamaa viittomakielen ja puhutun kielen katoa tutkivilla Seija Pakkalalla, Jertta Kangas-Lumpeella ja Päivi Rainolla. Heidän artikkelissaan ei käsitellä kielikontaktien aiheuttamia kielen muutoksia vaan patologisista syistä johtuvaa kielen katoa. Artikkelin onkin erinomainen lisä tähän kokoelmaan. Lisäksi tutkijat vertailevat puhutun ja viittomakielen katoa, mikä lienee kansainvälistikin aika harvinaista. Erot viittomakielen ja puhutun kielen välillä näyttävät

loppujen lopuksi varsin vähäisinä. Tutkijat pohtivat loppuluvussa ansiokkaasti ongelmia, joita ilmenee sairaiden ja ikääntyneiden kielennoppaiden testausmenetelmissä. Suurin osa ongelmista on yhteisiä puheen ja viittomakielen tutkimukselle.

Karin Hoyer tutkii myös viittomakielen katoa, mutta hänen kohteenaan on suomenruotsalainen viittomakieli. Tämä on varsin mielenkiintoinen tutkimuskohde, koska kyseessä on todella pieni käyttäjäryhmä: vuoden 2005 arvioiden mukaan suomenruotsalaisia viittomakielisiä oli vain noin 300. Lisäksi heidän kulttuuri- ja kieli-identiteettinsä on hyvin monitahoinen: he ovat kuuroja ja suomenruotsalaisia, jotka ovat jo erikseenkin vähemmistöryhmiä. Kuurouden kautta he ovat läheisessä yhteydessä myös suomenkielisiin kuuroihin. Heidän toinen kielensä on kirjoitettu ruotsi, ja useimmat ymmärtävät myös viitottua ruotsia. Lisäksi useimmat kuurot eivät synny viittomakieliseen ympäristöön, koska heidän vanhempansa eivät ole kuuroja. Hoyerin artikkeli sopiikin hyvin kokoelman päättäväksi artikkeliksi, koska siinä käsitellään eksplisiittisesti attrition, kielenmuutoksen, koodinvaihdon ja variaation suhteita; tosin kovin tarkkaan määriteltyjä päätelmiä näistä suhteista ei tehdä.

Suurin osa viittomakielen muutoskehityksen piirteistä vastaa puhutun kielen kehityskulkuja. Samoin näkemys, että ”variaatio kuuluu viittomakieleen *an sich*” (s. 248), pätee myös puhuttuun kieleen; siihenkin kuuluu aina variaatiota. Kyse on enemmänkin siitä, minkälainen variaatio häiritsee ymmärtämistä ja minkälainen variaatio huomataan ja hyväksytään kieliyhteisössä. Hoyerin maininta siitä, että ”viitotulta kieleltä puuttuu kirjoitettu muoto, joka toimisi standardoivana faktorina” (s. 248), herättää kysymyksen, miten viitotun kielen ja kirjoitetun kielen suhde ylipäätään käsitetään. Onhan suu-

rin osa maailman puhutuistakin kielistä ilman standardia kirjakieltä, mutta sen ei kai yleensä katsota vaikuttavan häiritsevän variaation määrään.

Lopuksi

Kokoelman artikkeleista käy hyvin ilmi kielen rapautumisen monitahoisuus. Useimmiten rapautumiskehitys liittyy kielikontakteihin, jotka tuovat siihen oman monimutkaisen vaikutuksensa, kuten koodinvaihdon, lainaamisen tai sekakielet. Toisaalta kyseessä on aina jonkinasteinen tietoinen valinta, ja kielenpuhujien omilla asenteilla on suuri merkitys kielen säilymiselle. Suuri kysymys on kuitenkin se, kuinka rapautumiskehitys voidaan erottaa tavallisesta kielen muuttumisesta. Ehkä tästä syystä siellä täällä kokoelmassa onkin aistittavissa jonkinlainen attritiotutkimuksen puolustuspuhe.

Tällaisenaan teoksen jäljiltä ei voi olla yksimielisyyttä siitä, onko attritio oma ilmiönsä vai onko se kielenmuutosta erikoisolosuhteissa vai jotain muuta. Epäselväksi jää myös, onko attritiolla muista kielellistä ilmiöistä poikkeavia ilmenemismuotoja tai onko se pääasiassa yksilöllinen vai sosiaalinen ilmiö.

Kaiken kaikkiaan kirjoitukset vähemmistökielten kulumisesta ja kadosta ovat mielenkiintoisia ja innovoivia, mikä lie neekin tällaisen artikkelikokoelman tärkein päämäärä. Perustason oppikirjaksi teos on hieman liian hajanainen kielten ja näkökulmien suhteen, ja artikkelien ymmärtäminen vaatii suhteellisen laajoja tietoja vähintäänkin kielenmuutoksen ja variaation tutkimuksesta. Sen sijaan pitemmälle ehtineille se antaa monipuolisen katsauksen suomalaisesta attritiotutkimuksesta.

OSSI KOKKO
etunimi.sukunimi@kolumbus.fi